

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ**

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ

**Збірник наукових праць
Випуск 32**

**За загальною редакцією
академіка І. Ф. Прокопенка,
чл.-кор. В. І. Лозової**

ББК 74.00+74.212

П24

Редакційна колегія

І. Ф. Прокопенко – академік АПН України, д-р пед. наук, проф.

Г. В. Троцько – чл.-кор. АПН України, д-р пед. наук, проф.

В. І. Лозова – чл.-кор. АПН України, д-р пед. наук, проф.

Т. О. Дмитренко – д-р пед. наук, проф.

С. Т. Золотухіна – д-р пед. наук, проф.

Л. Д. Попова – канд. пед. наук, проф.

*Затверджено вченою радою
Харківського національного педагогічного
університету ім. Г. С. Сковороди*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ №6170 від 23.05.2002*

*Засновник: Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди*

**П24 Педагогіка та психологія: Збірник наукових праць / За заг. редакцією академіка
І. Ф. Прокопенка, чл.-кор. В. І. Лозової. – Харків: Курсор, 2007. – Вип. 32. – 209 с.**

У збірнику представлено статті, які відбивають загальні проблеми педагогіки (цінності педагогічної науки, ресурсний підхід) питання дидактики середньоосвітньої школи, підготовки фахівців у ВНЗ та історії вітчизняної і порівняльної педагогіки.

ББК 74.00+74.212

© І. Ф. Прокопенко, В. І. Лозова, 2007

© Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, 2007

I. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ

11. Ситникова М.И. Творческая самореализация субъектов образовательного пространства: Монография / М.И. Ситникова. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. – 320с.
12. Столяренко Л.Д. Психология: Учеб. для вузов / Л.Д. Столяренко. – СПб.: Лидер, 2006. – 592с.
13. Філософія: Підручник для вищої школи. – Х.: Прапор, 2004. – 736с.
14. Цецорина Т.А. Организация образовательного процесса в школе на основе ресурсного подхода: Дис. ... канд. пед. наук / Т.А. Цецорина. – Белгород, 2002. – 172с.
15. Цурикова Л.В. Самореализация студентов в учебно-познавательной деятельности: Дис. ... канд. пед. наук / Л.В. Цурикова. – Белгород, 2005. – 203с.

УДК 378.141

Т. О. Дмитренко, А. І. Прокопенко

ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

*“...слід формувати інноваційну людину...”
(із доповіді В.Г.Кременя на загальних
зборах науково-педагогічних працівників
ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2007 р.)*

Обґрунтування проблеми дослідження. Важливою характеристикою сучасного світу є наявність інноваційних процесів. Вони охоплюють життєдіяльність людини, функціонування суспільства, розвиток культури, є складниками історико-культурного процесу в системі “Природа, людина, діяльність, суспільство, культура”. Інновація – складний об’єкт, що вивчається фахівцями різних напрямів: філософами, культурологами, соціологами, педагогами, психологами, техніками (Д.М.Гвішіані, В.І.Громека, В.С.Дудченко, М.Ю.Єфімова, І.В.Жежко, П.Н.Завлін, Р.В.Ігудін, Ю.О.Карпова, М.В.Кларін, Б.К.Лісін, В.Я.Ляудіс, О.В.Попова, П.Штомпка, P.Dru-sker, H.Naustein, H.Maier, D.Sahal, R.Nelson та інші вчені).

У дослідженні інновація визначається як педагогічний феномен, що викликає певні зрушення в педагогічній науці, недостатньо вивчені теоретиками і практичними працівниками. Сутність зрушень полягає в тому,

ню на початку ХХІ ст. виник і стрімко розвивається інноваційний напрям розвитку науки (педагогіки, соціології). У навчальному посібнику «Введение в социологию инноватики» Ю.О.Карпова наголошує на появі нової науки – інноваційної соціології [1].

Метою статті є дослідження інноваційного напрямку розвитку сучасної педагогіки на підґрунті факторного підходу. Сутність цього підходу в педагогічній науці полягає в аналізі суперечностей, які виникають під час дії сукупності факторів (фактор – лат. – діючий). Метод використовується зокрема вченими Казанської та Єкатеринбурзької педагогічних шкіл (А.О.Кірсанов, В.І.Андреев, М.І.Махмутов, В.С.Безрукова та інші). Так, об'єктом факторного підходу в дослідженні О.А.Кірсанова є навчальна діяльність школярів; на кожному етапі автором виявлено суперечності та визначено засоби їх розв'язання для з'ясування проблеми індивідуалізації [2, 79-84].

Філософами Мінської школи (Д.І.Широканов, А.І.Петрушик) обґрунтовано основні фактори в системі, де діють колективи людей, а саме: об'єктивний, суб'єктивний, особистісний, людський [3]. До цієї сукупності Т.О.Дмитренко додано фактори диференціації та інтеграції.

Сукупність об'єктивного фактора складають об'єкти навколишнього світу, які включені в пізнавальну та перетворювальну діяльність суб'єктів. Об'єктивний фактор є джерелом суперечностей; деякі з них віднесено до глобальних (війни, голод, повені тощо). Фахівці, які у ХХ ст. брали участь у діяльності Римського клубу, віднесли до глобальної суперечності, що викликала світову кризу в системі освіти: між великою кількістю інформації та можливостями суб'єктів її оперативно сприйняти, переробити, запланувати та застосувати у своїх цілях.

Суб'єктивний фактор (людина, група людей, суспільство, світове співтовариство) покликаний протистояти дії об'єктивного фактора, але, на думку філософа А.І.Петрушика, об'єктивний фактор у своєму розвитку постійно випереджає суб'єктивний, що й спричиняє появу суперечностей [3].

Сучасність як об'єктивний фактор характеризується стрімкими перетвореннями економічного, політичного, соціального світу. У цих умовах зростає значення системи освіти, яка покликана регулювати суспільні відносини не тільки зараз, але й створювати підґрунтя для їх моделювання в майбутньому. Ця особливість системи освіти дозволяє назвати її "інституцією майбутнього" (Ю.О.Карпова) і такою, що врятує світ (І.Ф.Прокопенко).

Управління системою освіти на всіх рівнях (державному, навчально-го закладу, групи учнів, індивідуальному) має враховувати змінюваність світу, застарілість знань, способів дій, засобів, методів і форм діяльності,

що особливо відчувається в техніці. Слід очікувати подальше зростання масштабів і темпів змін, а, отже, появу нових суперечностей.

У цій ситуації перед системою освіти постає низка завдань, а саме:

- формувати людину як творчу особистість, яка не тільки сприймає нове, адаптується до нього, але й спроможна продовжити творчу діяльність у нових умовах, передбачити появу нового (інновацію) а також своєю діяльністю наближати нове в техніці, економіці, політиці, управлінні, культурі, тобто враховувати якості “інноваційної людини” на відміну від людини лише знаннєвої (В.Г.Кремень);
- проектувати компоненти педагогічної системи як цінності для особистості нового типу: цілі мають включати прогностичний складник сукупність педагогічних принципів слід розширити за рахунок таких, що спрямовані на учня (інноваційності), педагогічний процес (наступності), середовище (культуровідповідності); модель змісту освіти має бути доповнена знаннями щодо способів і засобів інноваційної діяльності, а також відповідними вміннями; основним методом формування інноваційної особистості має бути проблемний;
- технологію процесу навчання слід розробляти на підґрунті здійснення оперативного та перспективного управління (оперативне управління має сприяти розв’язанню проблем сьогодення, а перспективне – спрямоване на майбутнє).

Отже, розгляд дії об’єктивного і суб’єктивного факторів дозволяє обґрунтувати стратегію організації та здійснення інноваційної діяльності суб’єктів педагогічної системи – педагогів і учнів. Ця важлива функція системи освіти дозволяє очікувати від неї передбачення майбутньої спрямованості суспільного розвитку. Б.С.Гершунський у монографії “Россия и будущее” відзначає, що проблеми навчання і виховання стають актуальними особливо в період історичних змін – суспільних перетворювань. Будь-які інновації, зазначає автор, мають бути підтримані людьми (особистісний і людський фактори) [4].

Грунтуючись на визначеній стратегії, суб’єкти виховання мають створити програми навчання і виховання інноваторів. Ці програми мають пройти апробацію, у процесі якої буде підтверджено їх ефективність. Педагоги мусять сприяти тому, щоб учні були зацікавлені виконанням програм, розглядали її як цінність для свого розвитку.

Проблема цінностей в освіті є надзвичайно актуальною і своєчасною. Соціолог Ю.О.Карпова зауважує, що важливим завданням, яке стоїть перед освітою, є відтворення соціально й особистісно значимих цінностей, а з точки зору управління цією системою – важливим є надання змісту

освіти певної ціннісної спрямованості [1, с. 107]. Аналіз показує, що автор наголошує на необхідності формування системи цінностей, зокрема цінностей інноваційної діяльності, під час навчання. На жаль, Ю.О.Карпова обмежує цей процес лише навчанням в інституціях післядипломної освіти. Вона пише у навчальному посібнику для студентів: “Навчання інноваційної діяльності відбувається в Росії переважно в мережах системи перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів” [1, с. 112].

Автор пропонує здійснювати навчання, спираючись на досвід дорослих (життєвий, професійний). На нашу думку, цей метод не є новим; він широко використовується в роботі зі студентами заочної форми навчання.

Крім того, на всіх рівнях освіти слід спиратися на досвід учня під час розв’язанні життєвої проблеми, а професійної – в роботі зі студентами й у післядипломній освіті. Інша річ, який напрям має навчання: якщо воно спрямоване на розв’язання проблеми сьогодення, така діяльність не може бути віднесеною до інноваційної. Метою інноваційної діяльності є передбачення появи проблеми і створення умов, які перешкоджають її виникненню в майбутньому.

Ми погоджуємося з Ю.О.Карповою в тому, що зміст освіти є засобом управління діяльністю учнів (у широкому розумінні). Якщо він буде орієнтованим на організацію інноваційної діяльності, його можна використовувати в педагогічному процесі підготовки майбутніх інноваторів, але разом з іншими компонентами педагогічної системи. Слід зауважити, що підготовка “інноваційної людини” має відбуватися в інноваційній педагогічній системі, де не тільки зміст, але й інші компоненти (цілі, педагогічні принципи, методи і форми діяльності) мають бути цінностями для індивіда в процесі інноваційного виховання.

Отже, особистісний фактор відображає особливості особистості суб’єктів педагогічної системи та їхній вплив на процес розвитку інноваційного напрямку в сучасній педагогіці. Цей вплив, як свідчить дослідження, дуже вагомий. Він полягає в тому, що на рівні особистості суб’єкти мають опановувати цінності соціального і майбутнього професійного життя, брати участь у розгляді проблем (життєвих, професійних), що можуть виникнути в їхній майбутній діяльності.

Людський фактор означає роль і значення людини в системі, компонентом якої вона є. На думку В.І.Андреева, суперечності людського фактора виникають, якщо суб’єкти в процесі спілкування застосовують елементи авторитарного стилю. Ми вважаємо, що в процесі виховання “інноваційної людини” такого стилю слід уникати.

Організація інноваційної діяльності студентів спеціальності “Соціальна педагогіка” ґрунтується на принципах гуманізації та демократиза-

ції, що забезпечує реалізацію діалогового типу навчання. Він сприяє позитивній адаптації студентів до навчання в університеті взагалі, а також до організації інноваційної діяльності зокрема.

Визначення: інноваційною діяльністю студентів будемо називати таку, яка спрямована на здобуття фахового досвіду під час навчання через обґрунтування суперечностей, що можуть виникнути під час дії сукупності факторів, формування проблеми, визначення умов її розв'язання в ситуації спільної продуктивної діяльності.

Розглянемо, як відбувається підготовка студентів першого курсу -- майбутніх соціальних педагогів до здійснення інноваційного навчання в процесі вивчення дисципліни "Методологічні основи соціальної педагогіки", яка включає 3 модулі:

- 1) історичний аспект виникнення і розвитку соціальної педагогіки;
- 2) науковий апарат соціальної педагогіки;
- 3) система підходів, що використовуються для дослідження процесів у соціально-педагогічній системі.

Під час вивчення першого модуля розгляд процесу виникнення і розвитку соціальної педагогіки здійснюється на підґрунті факторного підходу. Відокремлення соціальної педагогіки від загальної педагогіки розглянуто як процес диференціації, основу якої створює поняття педагогічної системи. Інтеграція соціальної педагогіки із загальною педагогікою здійснюється через розгляд педагогічної системи як системи управління діяльністю учнів (студентів).

Інноваційна діяльність студентів під час вивчення першого модуля полягає в описі сутності факторів, що діють у педагогічній системі. Особлива увага приділяється об'єктивному і суб'єктивному факторам. Так, характеристика об'єктивного фактора ґрунтується на конкретних прикладах життя окремої людини, жителів міста та села, функціонування суспільства. Для визначення суперечностей розглядаються всі основні сфери: економічна, соціальна, політична. Аналіз суперечностей, а також проблем пов'язаних з ними, дозволяє студентам дійти висновку стосовно необхідності появи інституту соціальних педагогів в Україні на початку 90-х рр. XX ст. Розглядаючи суперечностей особистісного і людського факторів, студенти самостійно визначають ту сукупність якостей особистості, яка дозволяє соціальному педагогу успішно розв'язувати проблеми, що виникають на всіх рівнях: індивідуальному, груповому, суспільному. Набутий студентами досвід, на нашу думку, дозволить підготувати їх до майбутньої професійної діяльності на посаді соціального педагога в школі, соціальній службі, інтернаті, пенітенціарному закладі тощо.

Вивчення другого модуля дисципліни “Методологічні засади соціальної педагогіки” ґрунтується на застосуванні системного підходу до аналізу педагогічної системи як предмету науки. Організація інноваційної діяльності студентів ґрунтується на виборі компонентів педагогічної системи, які сприяють зменшенню рівня діючих протиріч. Як основний приклад, розглядається сучасна сім’я, суперечностей, що виникають під час дії об’єктивного, суб’єктивного, особистісного і людського факторів, відповідні проблеми і способи їх розв’язання через вибір компонентів педагогічної системи сім’ї: сімейні цілі, педагогічні принципи, на яких оснований існування сім’ї (спрямовані на членів сім’ї, на процеси, що відбуваються в ній і, нарешті, на середовище, що оточує сім’ю), зміст діяльності сім’ї (у різних сферах: економічній, побутовій, виховній, розвивальній тощо), методи і форми спільної діяльності членів сім’ї, спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Індивідуальне домашнє завдання, що виконується на прикладі конкретної сім’ї, дозволяє студентам набути досвід аналізу сім’ї як складної системи (компоненти, зв’язки, критерії, обмеження, стохастичність процесів тощо), проектування педагогічної системи сім’ї і процесів, що відбуваються в ній, а також застосувати сукупність підходів для проектування сім’ї (системний, культурологічний, ресурсний, тезаурусний; факторний, кібернетичний, синергетичний, технологічний та інші).

Дослідження інноваційного напрямку розвитку сучасної педагогіки та її тенденцій, зокрема соціальної педагогіки, дозволило зробити такі висновки:

1. Інноваційні процеси, що охоплюють життєдіяльність людини, функціонування суспільства, світового співтовариства, визначають розвиток системи освіти.
2. Слід очікувати подальше зростання масштабів і темпів змін (об’єктивний фактор), до яких має бути підготовлена система освіти (суб’єктивний фактор) через виховання якостей інноваційної людини в педагогічній системі управління діяльністю учня (оперативне і перспективне).
3. Організація інноваційної діяльності студентів має бути спрямована на здобуття фахового досвіду через обґрунтування суперечностей, які виникають під час дії сукупності факторів, формулювання проблеми, визначення умов її розв’язання в ситуації спільної продуктивної діяльності в процесі навчання.

Подальші дослідження інноваційного напрямку розвитку сучасної педагогіки будуть спрямовані на обґрунтування його теоретико-методологічних засад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпова Ю.А. Введение в социологию инноватики: Учебное пособие. – СПб: Питер, 2004. – 192 с.
2. Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема: Монография. – Казань: Изд-во Казанского гос. ун-та, 1983. – 223 с.
3. Человек: Философские аспекты сознания и деятельности / Т.И.Адуло, А.И.Антипенко, Е.А.Алексеева и др.; Под ред. Д.И.Широканова, А.И.Петрущика. – Минск: Наука и техника, 1989. – 208 с.
4. Гершунский Б.С. Россия и будущее. – М., 1993.
5. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. – Казань: Изд-во Казанского гос. ун-та, 1988. – 238 с.

УДК 378.371

С. Ю. Коломійченко

СУТНІСТЬ ФАСИЛІТУЮЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Дана стаття присвячена розкриттю сутності фасилітуючої педагогічної взаємодії. Дано характеристику фасилітації як педагогічного феномена, розглядаються підходи вітчизняних і закордонних педагогів до визначення цього поняття.

Данная статья посвящена раскрытию сущности фасилитирующего педагогического взаимодействия. Дана характеристика фасилитации как педагогического феномена, рассматриваются подходы отечественных и зарубежных педагогов к определению этого понятия.

In article is dedicated to opening to essence of facilitation pedagogical interaction. Give the feature facilitate as pedagogical phenomenon, are considered approaches domestic and foreign teacher to determination of this notion.

Постановка проблеми. Пильна увага сучасного суспільства до проблеми гуманізації освіти й виховання багато в чому пов'язана з еволюцією поглядів на роль школи. Школа, як найбільш значний соціальний інститут виховання, має стати найважливішим засобом активізації саморозвитку

ЗМІСТ

І. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕДАГОГІКИ

В. І. Лозова

Актуальні питання розвитку педагогічної науки та виховання особистості 4

Л. С. Рибалко

Ресурсний підхід до проблеми самореалізації особистості 11

Т. О. Дмитренко, А. І. Прокопенко

Інноваційний напрям розвитку сучасної педагогіки 20

С. Ю. Коланійченко

Сутність фасилітуючої педагогічної взаємодії 26

Т. В. Рогова

Сучасні підходи до управління закладами освіти 31

Р. В. Шаповал

Управлінська компетентність керівника навчального закладу як психолого-педагогічна проблема 37

С. І. Ткачов

Перспективні моделі громадянської освіти для сучасного українського суспільства 43

С. О. Васильєва

Методика організації науково-дослідницької діяльності учнів 48

ІІ. ДИДАКТИКА СЕРЕДНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Л. Е. Гризун

Практичні аспекти проектування модульної структури навчальної дисципліни 55

О. М. Кондратюк

Організація навчального діалогу молодших школярів у системі розвивального навчання 66

Т. І. Дейніченко

Способи надання педагогічної підтримки підліткам у груповій організації навчання 74

Т. С. Вакуленко

Основні види схематичних засобів навчання 81

III. ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У ВНЗ

Т. В. Лутасва

Формування духовної, творчої особистості
майбутнього менеджера..... 88

О. В. Купенко

Реалізація зворотного зв'язку в соціально-педагогічній
метасистемі управління проектною діяльністю студента..... 97

Філатова Л.С., Черкас Г.В.

Сутність понять "компетенція та компетентність"
майбутнього вчителя в умовах компетентнісного підходу в освіті..... 105

Г. В. Дейниченко

Дидактична модель навчального предмета
з основ технічного конструювання..... 112

Н. О. Ткачова, І. І. Шапошиківа

Персоналізований підхід у навчальному
процесі вищих закладів освіти 117

Лазарєва О.М.

Творча самореалізація студентів педагогічних ВНЗ
у навчальному процесі: синергетичний підхід..... 122

О. І. Башкір

Способи формування готовності майбутніх
учителів до педагогічної імпровізації..... 126

Н. В. Сасенко

Роль позанавчальної роботи у формуванні міжкультурної
компетенції студентів ВНЗ засобами іноземної мови..... 131

С. А. Александрова

Рівень комунікативної компетентності та культури фахівців
туристської індустрії як фактор впливу на стан їхнього здоров'я 138

А. Л. Хрипунова

Структурні компоненти енергоекологічної
компетентності фахівців технічних напрямків 144

А. С. Теслюк

Правові знання як складник професіоналізму вчителя 151

Р. М. Зеленський

Категорія «відповідальність»: психологічний аспект..... 156

IV. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ

О. М. Друганова

Внесок вітчизняних землевласників у розбудову народних шкіл (кінець XVIII – перша половина XIX століття) 162

Ю. С. Ібрагім

Питання формування розумової праці в процесі навчання в педагогічній спадщині К.Д.Ушинського 172

Ю. В. Грицкова

Народні університети педагогічних знань як джерело підвищення педагогічної культури батьків у другій половині XX століття 178

В. М. Кузик

Скаутський рух в Австрії у 50-60-х роках XX століття..... 185

О. М. Лукашенко

Навчання як «терапія»: досвід вальдорфської школи 191

С. В. Івасішина

Питання сімейного виховання в США 197

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ

Збірник наукових праць
Випуск 32

За загальною редакцією
академіка І. Ф. Прокопенка,
чл.-кор. В. І. Лозової

Відповідальний за випуск: *В. І. Лозова*
Комп'ютерна верстка: *О. В. Голоденко*

Видання українською мовою

Підписано до друку 14.12.2007 р. Формат видання 30х42/4. Друк RISO.
Папір офсетний 80 г/м². Гарнітура «Times». Ум.-друк. арк. 12,3. Обл.-вид. арк. 10,0.
Наклад 300 прим. Зам. №336. Ціна договірна

Видавництво Курсор
Україна, 61057, м. Харків, пров. Театральний, 11/13, т. (057) 714-38-74
Свідцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серія №21 від 24.03.2000 р.

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди
Україна, 61002, м. Харків, вул. Артема, 29